

Informaatiotutkimuksen päivät 2010
21. - 22. lokakuuta, Tampere

ABSTRAKTI

Marjo Laakkonen, Jonna Vuoto, Terhi Piikkilä

Lukutaitojen opetus- ja ohjauskäytännöt yleisissä kirjastoissa: Antaako kirjastokoulutus valmiuksia lukutaitojen ohjaukseen ja opetukseen?

Marjo Laakkonen, Vaasan kaupunginkirjasto/Tampereen yliopisto, marjo.laakkonen@uta.fi.

Me kirjastolaiset olemme tottuneet painettuun kirjaan työväliseenä. Näitä työväliseitä olemme haalineet hyllymetreittäin työpaikallamme niin omaksi kuin asiakkaidenkin iloksi. Nykyään tarvitaan myös muunlaista lukutaitoa kuin perinteisen painetun kirjan lukemisen taitoa. Tehdessäni kirjastoalan opinnäytetyötä Seinäjoen ammattikorkeakoulussa vuonna 2009, en voinut välttyä törmäämästä useisiin erilaisiin media-alkuisiin termeihin. Tällöin selvitin, että ”usein medialukutaitoa, mediatajua, mediatietoisuutta, mediatietoa, mediatietämystä ja mediakompetenssia käytetään suunnilleen synonyymeina, joskin medialukutaito lienee yleisimmin käytetty termi. Niillä kaikilla tarkoitetaan kutakuinkin yksilön kykyä käyttää medioita ja tulkita niiden sisältöjä. Suomenkielessä saatettiin aiemmin käyttää myös viestin-sanaa tarkoittamaan mediaa.” (Laakkonen 2010, 7; Suoninen 2004, 26.) Filosofian tohtori, yhteiskuntatieteiden lisensiaatti, lasten- ja nuorten mediankäytön tutkija Annikka Suoninen käyttää lisäksi mieluusti sanaa ”mediakielitaito”, jolla hän tarkoittaa ”sitä erilaisten taitojen ja käytänteiden kokonaisuutta, joka ohjaa henkilön tapaa käyttää medioita ja tulkita mediasisältöjä omassa elämässään” (Suoninen 2004, 26). Jottei asia menisi liian yksinkertaiseksi, on edellä mainittujen media-termien lisäksi yleisesti käytössä esimerkiksi informaatiolukutaito. Sillä tarkoitetaan ”kykyä tunnistaa tiedontarve, hakea ja paikantaa tietoa, sekä löydetyn tiedon kriittistä ja eettistä arviointia ja käyttöä” (Informaatiolukutaito 2010.) Takerrun näihin termeihin, koska nykyinen yhteiskuntamme on rakentunut niin, että elämme jatkuvassa informaatiotulvassa. Tämän mahdollistavat esimerkiksi madaltunut informaation julkaisukynnys eri kanavilla ja uusien julkaisukanavien syntyminen ja yleistymisen. Näitä uudehkoja julkaisukanavia edustaa internet, jonka yhteydessä puhutaan usein mm. web 2.0 ja sosiaalisesta mediasta. Opetusministeriö on linjannut koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelmassa kirjastoille tehtäväksi olla osaltaan vastuussa informaatiolukutaitojen kehittämisestä. Kirjastolakiin on kirjattu tavoite väestön yhtäläisten mahdollisuuksien saavuttamiseen sivistyksessä, mutta myös ”jatkuvaan tietojen, taitojen ja kansalaisvalmiuksien kehittämiseen, kansainvälistymiseen sekä elinikäiseen oppimiseen” (L 4.12.1998/904). Näihin tavoitteisiin kuuluu tänä päivänä sähköisten medioiden käyttö ja informaatiolukutaidon hallitseminen.

Suomen nuoret ovat pärjänneet loistavasti erilaisissa kansainvälisissäkin vertailuissa, kuten Pisa-tutkimuksessa (Programme for International Students Assessment). Sen yksi osa-alue tutkii lukutaitoa. Uusimmat tulokset vuonna 2009 tehdystä tutkimuksesta julkaistaan vasta vuoden 2010

joulukuussa, mutta aiempien vuosien vastaavassa vertailussa pärjäsimme hyvin. Suomea pidetään myös yleisesti teknologian ihmemaana. (Ulkomaiden median reaktioita Pisa-tutkimukseen 2004). Erityisesti nuoret hallitsevat yleensä erilaiset tekniset sovellukset ja ovat pelottomia ottamaan käyttöönsä uudet mediat, kuten Marja Saanilahti kirjoitti jo vuonna 1999 teoksessa Lasten ja nuorten muuttuva mediakulttuuri. Samaa mieltä on tutkimustulosten perusteella myös Tietoyhteiskuntainstituutin professori Antti Kasvio, joka Lapsuus mediamaailmassa: näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan –teoksen alkusanoissa (2005, 5) toteaa lasten ja nuorten olevan nykyään edelläkävijöitä suomalaisen tietoyhteiskunnan rakentumisessa, koska he ovat tekemisissä tietokoneiden ja internetin kanssa pienestä asti niin koulussa kuin vapaa-ajallakin, jolloin he usein jopa hallitsevat tietotekniikan käytön paremmin kuin vanhempansa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etteivätkö nuoremme tarvitsisi opastusta sekä tietoteknisten laitteiden ja välineiden käytössä että erityisesti medialukutaidon omaksumisessa arkipäiväiseksi taidoksi. Suurin vastuu medialukutaidon opettamisessa lienee kouluilla, joiden opetussuunnitelmaan onkin kirjattu erinäisiä taitovaatimuksia jopa peruskoulun 1.–2 -luokkalaisille (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004), mutta osa tästä vastuusta kuuluu myös kirjastoille. Osa Suomen yleisistä kirjastoista toteuttaa esimerkillistä yhteistyötä koulujen kanssa medialukutaidon kartuttamisessa kasvavalle sukupolvelle, osa kirjastoista on erilaisissa työryhmissä pohtinut arvoissaan, strategioissaan ja visioissaan informaatiotulvan käytännön hyödyntämistä nuorison kanssa kirjastoissa ja osa kirjastoista lienee asian kanssa vielä kehitysasteella. Jotta kirjastolakiinkin kirjattu velvollisuus kirjastojen virtuaalisten ja vuorovaikutteisten verkkopalvelujen ja niiden sivistyksellisten sisältöjen kehittämiseen ei jäisi vain sanahelinäksi, tulee kirjastoammattilaisilla olla ajanmukainen tietämys uusista medioista, eivätkä pedagogiset taidotkaan ole heille pahitteeksi.

Vasta hiljattain Seinäjoen ammattikorkeakoulusta kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelmasta valmistuneena minulla on vielä tuoreessa muistissa koulutusohjelmani sisältö. Aloitin opintoni vuonna 2006, mutta opetusohjelma on muuttunut jonkin verran myöhempien vuosikurssien opiskelijoilla. Vuonna 2006 kuitenkin koulutusohjelmassani (muille ammattikorkeakoulututkinnoille yhteisten osaamistavoitteiden lisäksi) on määritelty koulutusohjelmakohtaiset osaamistavoitteet. Nämä kokonaisuudet ovat tiedon organisointiosaaminen, tiedonhakuosaaminen, tietojärjestelmäosaaminen, asiakaspalveluosaaminen sekä kokoelmaosaaminen. Näistä muut osa-alueet edustavat enemmänkin sitä ”perinteistä” kirjasto-osaamista, mutta kohdat tiedonhakuosaaminen ja asiakaspalveluosaaminen ovat avainasemassa nykypäivän informaatiolukutaidon vaatimusten kohtaamisessa. Toisin sanoen kirjastoammattilaisen täytyy osata tiedonhaku paremmin kuin asiakkaansa pystyäkseen opettamaan tälle uutta ja asiakkaan kohtaamisessa tärkeää on olla ns. samalla aaltopituudella hänen kanssaan, jotta vuorovaikutus toimii, tai ylipäänsä edes pääsee alkuun! Tutkiessani opinnäytetyötäni varten 15-vuotiaiden vaasalaisten mielipiteitä heidän kaupunginkirjastostaan, törmäsin välillä edellä mainittuun seikkaan, eli kirjastohenkilökuntaa saatettiin jopa pitää niin vaikeasti lähestyttävänä, ettei kontaktia asiakkaan ja henkilökunnan välillä päässyt syntymään. Tässä oli kuitenkin jonkin verran eroja, sillä useat nuoret pitivät kirjastohenkilökuntaa helposti lähestyttävänä. Sen sijaan nuoret eivät juurikaan kritisoineet henkilökunnan tiedonhakutaitoja. Vaasan kaupunginkirjasto-maakuntakirjastossa onkin pidetty tärkeänä antaa jatko- ja täydennyskoulutusta työntekijöilleen. Tämän lisäksi valtioneuvosto on antanut vuonna 2010 voimaantulleensa asetuksen korkeammin koulutetun henkilöstön palkkaamisesta kirjastoihin, jotta vastattaisiin paremmin yhteiskunnan muuttuneisiin tarpeisiin, unohtamatta vanhojen hyvien arvojen säilyttämisen tärkeyttä. (Kirjastoalan koulutus ja kelpoisuusvaatimukset). Myös opetusministeriön Kirjastopoliittisessa ohjelmassa 2015 korostetaan, kuinka tiedon saatavuus ja saavutettavuus digitaalisessa yhteiskunnassa ovat monimutkaistuneet, mikä on johtanut laajentuneeseen tehtäväkenttään kirjastossa. Kirjastopoliittisen ohjelman mukaan henkilökunnan asiantuntijuus, erikoistuminen ja laatu ovat hyvän kirjaston tunnusmerkkejä. Laadulla ministeriö tarkoittaa ohjelmassaan mm.

korkeakoulutasoisen ammattihenkilöstön riittävää määrää sekä ajantasaista aineistoa ja laitteistoa. (Kirjastopoliittinen ohjelma 2015, 7).

Näihin haasteisiin otetaan kantaa koulutettaessa tulevia kirjastoammattilaisia. Läpikäymässäni kirjasto- ja tietopalvelun 210 opintopisteen koulutusohjelmassa on runsaasti tietojenkäsittelyä. Jo perusopinnot sisältävät 15 opintopisteen tietokone työvälineenä -kokonaisuuden. Tämän lisäksi ammattiopintoihin sisältyy 16 opintopisteen verran erilaisia tietojenkäsittelykursseja, mm. omien verkkosivujen teko. Omasta kiinnostuksesta riippuen on ollut vielä mahdollista suuntautua tekniikan maailmaan valitsemalla 12 opintopisteen kokonaisuuden Verkkopalvelut. (Muut suuntautumisvaihtoehdot ovat Opetus- ja ohjaustaidot tai Kirjallisuus ja kulttuuri.) Näiden lisäksi voisi sanoa jokaisella muullakin kurssilla tarvitsevan enemmän tai vähemmän tietotekniikkaa apuna. Osa kursseista on esimerkiksi toteutettu verkko-opetuksena. Opinnäytetyötäkään ei voi tehdä hallitsematta useaa eri ohjelmaa aina tietojenkäsittelystä taulukkolaskentaan. Kaiken tämän läpikäyneenä juuri valmistuneen tulisi pystyä vastaamaan ainakin opetusministeriön määrittelemiін tekniikan haasteisiin. Muilla ammatillisten opintojen kursseilla olemme sivunneet termistöä (tiedon haku, tiedon hankinta, informaatio, medialukutaito, web 2,0, kirjasto 2.0, sosiaalinen media, jne.), joista olemme tehneet käytännön harjoituksia. Näistä yhtenä esimerkkinä oppitunnilla kirjoittamamme wikipedia-artikkeli tiedonlähteistä. Kansainvälisiin haasteisiin koulutusohjelmani läpikäyneet ovat panostaneet vähintään 26 opintopisteen kieliopintokokonaisuudella. Vapaasti valittaviin opintoihin on voinut lisäksi opiskella erikoisempiakin kieliä. Kirjastotyöhön aivan suoraan liittyviä opintoja on opiskeltu 11 opintopisteen verran ensin perusopintojen Perusteet kirjasto- ja tietopalvelualalle -kokonaisuudessa sekä ammattiopintojen 43 opintopisteen verran. Näihin kuuluvat esimerkiksi Aineistot ja kokoelmatyö, Tiedon tallennus ja haku sekä Kirjasto- ja tietopalveluorganisaatioiden toiminta. Käytännön harjoituksista mieleenpainuvimpia olivat myös mediakasvatuksen ja kirjavinkkauksen kurssit, joiden puitteissa kävimme vinkkaamassa koko luokan voimin läheisen peruskoulun kolmosluokkalaisille.

Tulevia kirjastoammattilaisia ei jätetä koulutusohjelmassamme tietämättömiksi myöskään kunnan taloudesta, kirjanpidosta, markkinoinnista, tapahtuman suunnittelusta ja toteutuksesta, tekijänoikeudesta taikka tilastoaineiston käsittelystä tai tutkimusmenetelmistä. Tämän perusteella voisi sanoa, että jollei kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelmaan Seinäjoelle hakeutuneella ollut laajaa yleissivistystä (mikä yleensä tälle alalle hakeutuvalla lähes poikkeuksetta on, rakastavathan he kirjoja ja tiedonhakua), on sen melko varmasti saavuttanut kolmen ja puolen vuoden jälkeen. Tarkemmin opintokokonaisuuksia ja yksittäisiä oppiaineita voi tarkastella ammattikorkeakoulun sivuilla olevasta opintosuunnitelmasta (ops 2006). Koska koulutusohjelmassamme on melko vähän asiakaspalvelua ja vuorovaikutusta asiakkaan kanssa tai opettamaan oppimista, on opetusministeriön huolen mukaisesti opintosuunnitelmaa muutettu näiltä osin myöhemmin aloittaneille ryhmille. Esimerkiksi syksyllä 2008 aloittavat käyvät kolmen opintopisteen asiakaspalvelu-kurssin osana pakollisia opintoja. Opintokokonaisuuksissa ei kuitenkaan mielestäni ole dramaattisia muutoksia, koska useimmat heille järjestettävät kurssit sisältyivät myös minun vuosikurssilaisteni opintoihin, tosin hieman eri nimillä. (ops 2008).

Mitä mieltä sitten olen vastavalmistuneena, hieman kirjastomaailmaa tiskin toiselta puoleltakin nähneenä, kirjastoammatillisen koulutuksen antamista valmiuksista? Ainakin sitä, ettei paraskaan koulutus anna standardivastauksia jokaiseen työelämässä eteen tulevaan kysymykseen ja ongelmaan. Ilman perusteellista koulutukseen sisältyvää työharjoittelua ja myöhemmin saatavaa arvokasta työkokemusta, ei kaikilla koulussa oppimilla hienoilla taidoilla ja tiedoilla tee käytännössä paljoakaan. Sen sijaan ilman noita arvokkaita oppeja olisi työuran alku turhan kivikkoinen ja epätasainen kulkea. Oppejakin siis tarvitaan. Oppeja tarvitaan myös jatkuvasti lisää työn ohessa, sillä maailma muuttuu ja erityisesti tietotyötä tekevien on pysyttävä jatkuvasti ajan hermolla - tai mieluiten askeleen muutoksen edellä.

Lähteet

- Informaatiolukutaito. Päivitetty 10.9.2010. [Verkkosivu]. Helsinki: Helsingin yliopisto. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: <http://www.helsinki.fi/infolukutaito/>
- Kasvio, A. 2005. Alkusanat. Teoksessa: Lahikainen, A. R., ym. (toim.) Lapsuus mediamaailmassa: näkökulmia lasten tietoyhteiskuntaan. Helsinki: Gaudeamus, 5–6.
- Kirjastoalan koulutus ja kelpoisuusvaatimukset. Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Helsinki: valtioneuvosto, opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: http://www.minedu.fi/OPM/Kirjastot/kirjastoalan_koulutus/index.html
- Kirjastopoliittinen ohjelma 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painoalueet. 2009. [Verkkajulkaisu]. Helsinki: Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2009:32. Saatavana: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/opm32.pdf?lang=fi>
- L 4.12.1998/904. Kirjastolaki. Säädös valtion säädöstietopankki Finlexin sivustolla. [Viitattu 4.10.2010.] Saatavana: <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980904>
- Laakkonen, M. 2010. ”Muutakin tekemistä kuin lainaamista”: tutkimus kahdeksaluokkalaisten mielipiteistä Vaasan kaupunginkirjaston palveluista. [Verkkajulkaisu]. Opinnäytetyö. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Kulttuurialan yksikkö. [Viitattu: 4.10.2010]. Saatavana: https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/6728/Laakkonen_Marjo.pdf?sequence=3
- Ops 2006. Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma, 210 op. 28.8.2006. [Verkkosivusto]. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: <http://ops.seamk.fi/fi/2006-2007/koulutusohjelmat/?dprog=KIKO>
- Ops 2008. Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma, 210 op. 1.9.2008. [Verkkosivusto]. Seinäjoki: Seinäjoen ammattikorkeakoulu. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: <http://ops.seamk.fi/fi/2008-2009/koulutusohjelmiakoskevattiedot/?dprog=KIKO>
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2004. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetushallitus. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: http://www02.oph.fi/ops/perusopetus/pops_web.pdf
- Saanilahti, M. 1999. Lasten ja nuorten muuttuva mediakulttuuri. Tampere: Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Julkaisuja B. Tutkimusraportti 1.
- Suoninen, A. 2004. Mediakielitaidon jäljillä: Lapset ja nuoret valikoivina mediankäyttäjinä. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja.
- Ulkomaiden median reaktioita Pisa-tutkimukseen. Päivitetty 23.12.2004. [Verkkosivusto.] Helsinki: Ulkoasianministeriö. [Viitattu 4.10.2010]. Saatavana: <http://formin.finland.fi/public/?contentid=62933&contentlan=1&culture=fi-FI>